

ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

В. Бринцев, суддя Конституційного
Суду України

Доктринальне тлумачення норм права у конституційному судочинстві

Доктринальне тлумачення — теоретичний, науковий різновид неофіційного тлумачення, що є роз'ясненням змісту правових приписів.
С. В. Бобровник. Юридична енциклопедія

Конституції більшості держав Європи функцію офіційного тлумачення правових норм відносять до повноважень органів конституційного контролю. Відповідно до ч. 2 ст. 147 Конституції України Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції дає офіційне тлумачення Конституції та законів України.

Як зазначають учені-конституціоналісти, важливою ознакою офіційного тлумачення, окрім закріплення його механізмів на конституційному та законодавчому рівні, є його обов'язковість для всіх правозастосувачів. Тлумачення уповноваженого суб'єкта закріплюється у спеціальному акті, воно є юридично значущим і породжує правові наслідки.

Найбільш повно сутність тлумачення розкривається вченими, які фундаментально займалися цією проблематикою, — Є. В. Васьковським, А. С. Піголкіним, О. Ф. Черданцевим, Т. Я. Хабрієвою, Ю. М. Тодікою.

Так, Ю. М. Тодіка, погоджуючись з О. Ф. Черданцевим, зазначав, що суб'єктивний аспект тлумачення зумовлює його творчий характер, тому що у процесі тлумачення досягаються нові знання, які відображають зміст правової норми. Якщо б тлумачення не давало нових знань, то воно було б непотрібним ні з практичної, ні з теоретичної точок зору¹.

---

¹ *Тодька Ю. Н.* Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика: Монография. – Х., 2003. – С. 24–95.

У цій монографії Ю. М. Тодикою дається визначення і наводяться відмінності у декількох видах неофіційного тлумачення, з поділом його на звичайне і компетентне, а компетентного у свою чергу — на професійне, неофіційне, доктринальне. При цьому зазначається, що доктринальне тлумачення — це наукове роз'яснення правових актів, змісту і цілей правових норм, яке надається внаслідок творчих пошуків і наукового аналізу права та здійснюється, як правило, вченими-юристами з використанням досягнень науки у статтях, монографіях, коментарях, експертних висновках, рекомендаціях наукових установ.

Цей відомий учений-конституціоналіст визнавав право конституційних суддів на доктринальне тлумачення у формі наукових статей (коментарів з певними застереженнями і обмеженнями) та під час навчального процесу. Але при цьому вважав окрему думку суддів Конституційного Суду України — «тлумаченням, близьким до доктринального тому, що це, передусім, є компетентним (професійним) тлумаченням, тісно перепленим з доктринальною інтерпретацією проаналізованих норм і положень Конституції»¹.

Сучасними дослідниками з'ясовано історичний шлях інституту окремої думки в судах, починаючи з «Учреждения для управления губерний» (1775 р.) і до 2008 р. При цьому звертається увага на стабільність протягом тривалого часу головних ознак цього індивідуального суддівського акта і незмінність трьох основних принципів: небажаність і ненормальність самого факту наявності окремої думки, збереження окремої думки в таємниці від сторін (учасників судового процесу), користь окремої думки для перегляду рішень судами вищого рівня².

Свого часу кримінально-процесуальним і цивільно-процесуальним законодавством УРСР було передбачено, що окрема думка судді надходила до голови обласного суду, який мав право на її підставі в порядку нагляду внести протест про скасування або зміну судових постанов до президії обласного суду³.

¹ Тодыка Ю. Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика. — С. 201.

² Див.: *Верецагин А.* Особые мнения в российских судах // Сравнительное конституционное обозрение. — 2006. — № 4 (57). — С. 165–166.

³ Як цілком слушно зазначають досвідчені судді, нині в загальному судочинстві це втратило будь-який сенс, тому що під час «малої» судово-правової реформи інститут перегляду справ у порядку судового нагляду був остаточно скасований і з 2001 р. процесуальним законодавством не передбачається можливості офіційного реагування на окремі думки суддів у кримінальних чи цивільних справах. Див.: *Шаренко С. Л.* Процесуальний статус окремої думки // Вісн. Верхов. Суду України. — 2006. — № 11. — С. 36.

Інститут окремої думки в конституційному судочинстві передбачений, зокрема, законодавством Азербайджанської Республіки, Республіки Албанія, Республіки Білорусь, Грузії, Естонської Республіки, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Республіки Молдова, Російської Федерації, Латвійської Республіки, Федеративної Республіки Німеччина, Республіки Польща, Словацької Республіки, Республіки Словенія та ін.

Разом з тим жодна з відповідних норм законів про конституційне судочинство у цих державах не містить визначення «статусу» окремої думки судді. У більшості з наведених законів підкреслюється, що лише у разі *незгоди* з рішенням Суду суддя має право письмово викласти свою думку. Законодавство Грузії і України не містить жодних обмежень щодо права судді на окрему думку¹.

За механізмом правового регулювання усі ці норми є однотипними і подібними до унормування цього інституту в Україні. Так, ст. 64 Закону України «Про Конституційний Суд України» передбачається, що окрема думка судді Конституційного Суду України, який підписав рішення чи висновок, викладається суддею у письмовій формі і додається до рішення чи висновку Конституційного Суду України.

Таке законодавче визначення не дає однозначної відповіді на цілу низку запитань. Для чого ця окрема думка додається до рішення? Чи є, і якщо є, то для кого виникають якісь правові наслідки від наявності такого документа?

У зв'язку з тим, що рішення конституційних судів є остаточним і ніким не може бути скасоване, відсутні будь-які процесуальні важелі реагування на окремі думки суддів конституційної юрисдикції.

Більшість самих конституційних суддів сходяться в тому, що окрема думка судді віддзеркалює особисте ставлення судді до конституційно-правової проблеми, яка була предметом розгляду органом конституційної юрисдикції, її наявність свідчить про незбіг думки судді з позицією більшості як стосовно суті прийнятого рішення, так і його обґрунтування; публікація окремої думки не надає їй ні офіційності, ні обов'язковості².

¹ Дещо по-іншому закріплено право на окрему думку в Німеччині. У відповідній нормі йдеться про те, що суддя викладає окрему думку в разі, якщо вона не збігається з прийнятим рішенням (§ 30 Закону про Федеральний конституційний суд), а Регламентом Федерального конституційного суду передбачено, що окрема думка «підлягає зачитуванню головою сенату під час проголошення рішення» (§ 56 Регламенту Федерального конституційного суду).

² Див.: *Скомороха В. Є.* Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії методології і практики. – К., 2007. – С. 427–428.

Однак при цьому суддя у відставці, екс-Голова Конституційного Суду України В. Є. Скомороха погоджується з російськими колегами, які зазначають, що суддя конституційного суду, викладаючи окрему думку, дистанціюється від рішення суду в конкретній справі, що надає його (особистому) тлумаченню конституційних та інших правових норм якості доктринального, авторитет якого у порівнянні з тлумаченням, що дається іншими вченими-правознавцями, підвищується опублікуванням разом з рішенням конституційного суду¹. Відповідно до точки зору І. Д. Сліденко, природа окремої думки як явища пов'язана з різним сприйняттям і аналізом інтерпретованого матеріалу, викликаного різницею у науковому світогляді суддів, їхнім розумінням основних кардинальних питань як права взагалі, так і теорії інтерпретації².

Багатьма науковцями Західної Європи поділяється точка зору, згідно з якою «вимога до суду говорити «в один голос» надає чіткості заявам з питань конституційного права. Одноставність може посилити авторитет Суду. Втім, дозвіл членам Суду публікувати окремі думки може продемонструвати широкий спектр юридичної аргументації, який можна розглядати як одну з демократичних рис конституційної юрисдикції. Це також може сприяти науковим дискусіям з питань конституції, допоможе виявити суперечності в аргументації»³.

Відомий російський теоретик конституційного права Т. Я. Хабрієва удосконалює визначення окремої думки судді щодо тлумачення Конституції як умовно-доктринального, зазначаючи, що тлумачення Конституції в окремій думці судді близьке до доктринального, тому що воно має відкритий характер, залучається до конкретної справи і може бути опублікованим, але підстави для визнання його обов'язковим відсутні⁴.

Однак при цьому автором не наведено жодних підстав щодо неможливості визнати окрему думку судді доктринальним тлумаченням без будь-яких застережень.

Інший авторитетний російський фахівець Т. М. Пряхіна висловлює застереження щодо позитивного значення окремих думок, звертаючи

¹ У даному випадку цитується: *Лучин В. О.* Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. – М., 2002 – С. 541.

² *Сліденко І. Д.* Тлумачення Конституції: питання теорії і практики в контексті світового досвіду. – Одеса, 2003. – С. 118.

³ *Штайнбергер Г.* Модели конституционной юрисдикции: Доклад / Европейская комиссия «За демократию через право». – Страсбург, 1994 – С. 43.

⁴ *Хабрієва Т. Я.* Толкование Конституции Российской Федерации: теория и практика. – М., 1998. – С. 117.

увагу на те, що головне призначення рішення Конституційного Суду Російської Федерації полягає в тому, щоб вичерпати спір щодо конституційності, а окремі думки суддів залишають підґрунтя для сумнівів у правильності винесеного вердикту¹. Ця позиція поділяється деякими судьями Конституційного Суду як України, так і Росії, і саме цим вони пояснюють свою принципову позицію щодо недоречності висловлення позицій суддів всупереч прийнятому рішення.

Статистичні дані стосовно персонального складу суддів, які висловили окремі думки в Україні і Російській Федерації, підтверджують існування одного з неписаних правил у Конституційному Суді Російської Федерації щодо некоректності формулювання особистої позиції Головою Суду, тоді як в Україні це правило не застосовується, і голови судів особисто активно займаються доктринальним тлумаченням у справах.

В Україні зберігається дискусійність з питань щодо можливості викладення окремої думки судді у випадках голосування ним за рішення (висновок) як додаткове (авторсько-індивідуальне) обґрунтування мотивів прийнятого рішення². Підстави для такої дискусії закладені у самому змісті норми ст. 64 Закону України «Про Конституційний Суд України», якою не встановлюється, в яких саме випадках суддя Конституційного Суду України викладає свою окрему думку.

Законодавство Російської Федерації унормовує це питання, вводячи, крім інституту «окремої думки», ще й можливість для кожного судді Конституційного Суду Російської Федерації викласти свою «думку» у тих випадках, коли він залишився в меншості, з питань другорядних або у разі незгоди з мотивацією прийнятого за його участю рішення (ч. 2 ст. 76 Закону РФ «Про Конституційний Суд Російської Федерації»).

Таким чином, у Росії діє положення, згідно з яким «окрема думка» викладається у випадках, коли суддя незгоден з резолютивною частиною рішення, а у разі незгоди з мотивувальною частиною у нього є право на «думку», доктринальне значення якої є менш значущим.

¹ *Пряхина Т. М.* Конституционная доктрина современной России. – Саратов, 2002. – С. 89.

² Незважаючи на це, за період 2001–2008 рр. судьями Конституційного Суду України викладено 6 таких окремих думок. Так, в окремій думці у справі № 1-31/2008 від 10 вересня 2008 р., яким надано висновок про відповідність статтям 157 і 158 законопроекту про внесення змін до Конституції України (справа щодо обмеження депутатської недоторканності), автором запропоновано власний варіант конституційного забезпечення інституту депутатського імунітету. Див. окрему думку судді В. Д. Бринцева від 15 вересня 2008 р., додаток до рішення № 1-31/2008.

Статути міжнародних судів містять гнучке унормування механізмів викладення окремої думки суддів. Так, ст. 57 Статуту Міжнародного Суду ООН надає судді право викласти свою особисту думку, якщо рішення в цілому або в якійсь частині не відображає його позицію. А згідно з п. 2 ст. 74 Регламенту судді можуть заявляти особисту думку щодо суті рішення, яка має статус «окремої думки», і індивідуальну думку (у випадках незгоди з мотивами), які повинні бути надані до другого читання проекту рішення.

Суддя Європейського суду з прав людини, який брав участь у розгляді справи, має право як додаток до постанови викласти свою окрему думку, яка різниться чи збігається з офіційною позицією Суду, або лише зазначити про наявність окремої думки.

Статус додатку до офіційної постанови зумовлює форму викладення окремої думки судді Європейського суду. Як правило, вона починається з висловлювання «жально» з приводу необхідності заперечувати прийняте рішення і не містить ні вступної, ні описової частин, а відразу наводиться обґрунтування порушень, допущених судом¹.

На відміну від конституційних судів більшості держав Європи, сталою у Євросуді є практика приєднання інших судів до окремої думки, сформульованої іншими суддями, а також «написання» спільних окремих думок².

Слід зазначити, що у суддів міжнародних судів існуюча процедура викладення окремих думок фактично не викликає заперечень, про що свідчить відсутність широкої дискусії з цього приводу.

Лаконічність викладення ст. 64 Закону України «Про Конституційний Суд України» і відсутність у Законі родового визначення терміна «рішення» породила неоднозначність позицій суддів щодо можливості викладення окремої думки у справах, розгляд яких завершився відмовою у відкритті провадження, або припинення провадження, що зумовило внесення пропозицій стосовно змін до Регламенту Конституційного Суду України³.

¹ Див., наприклад, окремі думки суддів: Вільямсона, Де Мейє, Фойгеля у справі «Бенхем проти Сполученого Королівства» від 24 травня 1996 р. У зб.: Вибрані справи Європейського Суду з прав людини. – К., 2007. – Вип. 5. – С. 29–31.

² Як, наприклад, спільна думка 7 суддів, що частково не збігається з позицією більшості у справі «Джон Мюррей проти Сполученого Королівства» від 25 січня 1996 р. Зб.: Вибрані справи Європейського Суду з прав людини. – К., 2003. – Вип. 1. – С. 110–113.

³ До речі, аналіз статистичних даних за 1997–2005 рр. свідчить про відсутність у суддів першого складу Конституційного Суду України спроб викладення окремих думок у цих випадках. А за період 2006–9 місяців 2008 р. суддями Конституційного Суду України було викладено 12 окремих думок по 9 справах, розгляд яких завершився припиненням провадження.

Аналіз відповідних положень правової бази інших держав, які вивчалися, свідчить про те, що більшість з цих нормативно-правових актів дозволяє застосування інституту окремої думки і в цих випадках.

Тим самим слід визнати, що обов'язковою ознакою передумов для окремої думки судді органу конституційної юрисдикції є завершення конституційного провадження у справі і при цьому не має значення, чи винесено у справі рішення (постанова, висновок), чи одна з остаточних процесуальних ухвал¹.

Як слушно зазначається в літературі, за своєю правовою природою окремі думки суддів Конституційного Суду є симбіозом компетентного (професійного) і доктринального (наукового) тлумачення, що має фундаментальну основу у сфері наукового світогляду. Виходячи з цього, інститут окремої думки має низку позитивних ознак, які свідчать про належність його до джерел доктринального конституційного тлумачення. Є всі підстави погодитись із запропонованим автором обґрунтуванням позитивного значення суто правових (без політичних нашарувань) позицій, висловлених в окремих думках у конституційному судочинстві, тому що це є додатковою гарантією вільного волевиявлення суддів, їх незалежності. Наявність інституту окремої думки сприяє пошуку істини і формуванню всебічних підходів щодо практики офіційного тлумачення; створює передумови для глибокого виявлення проблеми, для формування наукових доктрин.

Співзвучні визначення містять висновки молодшої української дослідниці О. К. Намясенко, яка зазначає, що реалізація права на окрему думку є правовою формою реалізації статусу судді Конституційного Суду України, яка не тільки сприяє зростанню рівня його професіоналізму та відповідальності, а й є однією з форм найсуттєвіших гарантій його незалежності як зовнішньої — від законодавчої та виконавчої влади, так і внутрішньої².

¹ З метою унормування цієї спірної ситуації на локальному рівні суддями Конституційного Суду України були внесені пропозиції щодо доповнення ст. 56 Регламенту Конституційного Суду України про право суддів на викладення окремої думки і у випадках припинення провадження у справі. Однак вони не отримали необхідної кількості голосів. Див.: Стенограма засідань Конституційного Суду України, у тому числі і від 14 жовтня 2008 р., під час якого затверджено нову редакцію Регламенту Конституційного Суду України; *Басангов Д. А.* Юридическая природа особого мнения судьи Конституционного Суда Российской Федерации // Журн. рос. права. – 2006. – № 2. – С. 24–34.

² *Намясенко О. К.* Характеристика понятия окремої думки судді Конституційного Суду України // *Держава і право: зб. наук. пр.: Юрид. і політ. науки.* – К., 2007. – Вип. 37. – С. 187.

На жаль, законодавче унормування цього інституту, незважаючи на наявність багатьох ознак, не дозволяє віднести окрему думку судді до офіційних актів Конституційного Суду України. Тому і на майбутнє продовжують зберігатися підстави для дискусійності щодо його віднесення до того чи іншого виду тлумачення.

Аналіз практики застосування інституту окремої думки суддями Конституційного Суду України за весь період його діяльності дає підстави для висновків про те, що наявність ознак професійного тлумачення жодною мірою не унеможливує визнання цього інституту доктринальним тлумаченням.

За період діяльності Конституційного Суду України (1997 — 9 місяців 2008 р.) було надано 18 висновків і прийнято 175 рішень. З них з окремими думками суддів — 16 висновків, 54 рішення, 9 ухвал¹.

Наведені дані свідчать про те, що «умовний коефіцієнт» незгоди хоча б одного з суддів з офіційною доктриною, викладеною у рішенні (висновку), становить понад 35 %. Аналіз статистичних даних щодо питомої ваги окремих думок суддів Конституційного Суду Російської Федерації у співвідношенні до кількості прийнятих рішень переконує в тому, що він коливається від 11,4 % у 1999–2004 рр. до 51,3 % — у 1995–1998 рр.²

Правом доктринально-професійного тлумачення у першому складі Конституційного Суду України (1997–2005 рр.) скористалося 12 суддів. Найбільш активно такі судді: В. М. Шаповал (19 разів), В. М. Іващенко та М. Д. Савенко (по 14 разів), В. Є. Скомороха (12 разів).

Непоодинокими є випадки викладення окремої думки суддями-доповідачами. Таким чином висловлювали заперечення щодо ухвалених рішень судді: В. Є. Скомороха — у справі 6-рп/1997; П. Б. Євграфов — у справі 17-рп/1998; В. Д. Вознюк — у справі 9-рп/1997; М. І. Козюбра — у справі 5-рп/2000; В. М. Шаповал — у справі 9-рп/2002; М. Д. Савенко — у справі 6-рп/2003; І. П. Домбровський — у справі 6-рп/2008; В. Д. Бринцев — у справі 14-рп/2008.

Ці обставини є додатковою підставою для всебічного аналізу, адже є загальноновизнаним фактом, що саме судді-доповідачі найглибше за-

¹ Практика викладення окремої думки у справах, за якими провадження завершилось прийняттям процесуальної ухвали, у першого складу Конституційного Суду України відсутня, тому що застосовується з 2006 р. і до моменту прийняття 14 жовтня 2008 р. нової редакції Регламенту Конституційного Суду України.

² Див.: *Верещакін А.* Особые мнения в российских судах. — С. 170.

нурені у проблемні питання, пов'язані з розглядом конкретних справ. І якщо не вдалося переконати інших суддів у необхідності підтримки проєктів рішень, розроблених судьями-доповідачами, то тут є підстави для додаткової занепокоєності¹.

У зв'язку з цим напрошується цікава аналогія. Якщо рішення Конституційного Суду України є обов'язковим додатком² до протлумаченої норми конкретного закону (конституційного положення), то чому не визнається як обов'язковий додаток до офіційного акта тлумачення окрема думка одного з його суб'єктів, хоча б у тих випадках, коли вона викладена у разі згоди з прийнятим рішенням і містить лише додаткове обґрунтування на його підтримку.

У цьому контексті, користуючись іншою аналогією, досить широко висловленою в юридичній літературі щодо віднесення окремих думок суддів до умовно-доктринального тлумачення, виникають підстави для пропозицій щодо визнання їх умовно-офіційним тлумаченням.

Проаналізована практика викладення окремої думки судьями Конституційного Суду України дає підстави для висновків про необхідність її законодавчого удосконалення з метою усунення наведених недоліків, а також інших неунормованих проблем. Так, у законі чітко не зазначено, в якій частині провадження офіційно повідомляється про наявність у суддів окремих думок. Залишаються невирішеними питання щодо можливості судді відмовитись від викладення задекларованої (заявленої ним) окремої думки та ін.

Крім того, додаткової законодавчої регламентації потребує сама форма цього специфічного і багатоаспектного документа, щодо якого є всі підстави для визнання його умовно-офіційним. Враховуючи відсутність будь-яких визначених на законодавчому рівні вимог до викладення окремої думки, їх аналіз переконує у повній свободі для авторів як щодо структури, так і форми викладення своєї позиції кожним суддею.

Особливий філософсько-правовий колорит за методологією викладання і яскравістю порівнянь власної позиції з позицією Суду

¹ Ні в якому разі не йдеться про наявність підстав піддавати сумніву відповідне Рішення Суду, а лише про підставність додаткових досліджень проблеми на доктринальному рівні.

² Вагоме положення міститься у ст. 69 Регламенту Конституційного Суду Республіки Білорусь, в якій наголошується на тому, що окрема думка є «невід'ємною частиною рішення».

мають окремі думки судді Конституційного Суду Російської Федерації А. Л. Кононова¹.

Без зайвої риторики, але не менш глибокими і змістовними щодо обґрунтування своєї думки на засадах сучасного конституціоналізму є висновки, сформульовані в окремих думках судді Конституційного Суду України В. М. Шаповала².

Чіткістю структури і вишуканістю логіко-правового аналізу характеризуються окремі думки судді Конституційного Суду Латвійської Республіки Андрія Лепсе³.

Наявний масив окремих думок суддів Конституційного Суду України дає підстави класифікувати їх на 3–4 групи.

З урахуванням загальних засад колегіального судочинства певну критику викликають окремі думки, які містять категоричні формулювання щодо «необґрунтованості», «хибності», «неправильності» прийнятих Конституційним Судом України рішень, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і які не можуть бути оскаржені (п. 3 ч. 2 ст. 150 Конституції України). Суттєво відрізняються як за змістом, так і за формою викладення окремі думки, які по своїй суті збігаються з рішенням Суду і містять лише додаткові обґрунтування щодо його мотивів. Разом з тим основну групу складають окремі думки, в яких по суті викладено альтернативне рішення з відповідною мотивацією і обґрунтуванням.

У більшості окремих думок за структурою викладення можна виділити: вступну частину, в якій викладається сутність винесеного Судом офіційного рішення, або лише міститься посилання на ст. 64 Закону

¹ Досить навести преамбулу однієї з них: «Право издавна считалось искусством добра и справедливости. Представляется, что моральные основания и этические принципы являются главным и неопровержимым критерием правомерности всякого закона. В данном деле они были безнадежно нарушены». Див.: Особое мнение судьи Конституционного Суда Российской Федерации А. Л. Кононова по делу № 8-п от 28. 06. 2007 // Вестн. Конституц. Суда Рос. Федерации. – 2007. – № 4. – С. 18–21.

² Див.: Вісники Конституційного Суду України за 2000–2005 рр.

³ Див.: Отдельное мнение судьи Конституционного суда Латвийской Республики Андрея Лепсе по делу № 2002-20-0103 «О соответствии части пятой статьи 11 закона «О государственной тайне» и пункта 3 статьи XIV правил Кабинета Министров № 226 от 25 июня 1997 года «Список объектов государственной тайны» статье 92 Конституции Латвийской Республики» от 29. 04. 2003 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www. satv. tiesa. gov. lv/upload/2002-20-0103R_atsev_domas_Lepse. rtf](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2002-20-0103R_atsev_domas_Lepse.rtf)

України «Про Конституційний Суд України» і право судді на окрему думку; описово-мотивувальну і заключно-резолютивну частини у формі висновків по суті справи і «критики» рішення Суду.

Незважаючи на більш детальне законодавче врегулювання, таким же чином характеризуються і окремі думки (думка) суддів Конституційного Суду Російської Федерації за методологією викладення.

Слід мати на увазі, що процес тлумачення правової норми здійснюється Конституційним Судом України у всіх видах провадження і формулюється у вигляді завершеної правової позиції як безпосередньо під час реалізації п. 2 ч. 2 ст. 150 Конституції України, так і при вирішенні питань про відповідність Конституції України (конституційність) — законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Наведений теоретично-практичний аналіз інституту окремої думки суддів у конституційному судочинстві дає підстави вважати **окрему думку судді органу конституційної юрисдикції самостійним різновидом доктринального тлумачення норм права, поєднаного з компетентним (професійним) тлумаченням, у якому відображається альтернативна точка зору щодо предмета конституційного контролю, яка не збігається з актом Конституційного Суду повністю або в його частині та містить обґрунтування власної (особистої) позиції судді.**